

"ואברהם זקן בא בימים" – זקנה ובחרות בתורת ישראל

5. "אמר רבי יוחנן: כבר כתיב 'ואברהם ושרה זקנים', מה תלמוד לומר 'ואברהם זקן'? אלא שהחזירו הקדוש ברוך הוא לימי נעורותיו, צריך לכתוב פעם שנייה 'ואברהם זקן'. רבי אמי אמר: כאן זקנה שיש בה לחלוחית, ולהלן בזקנה שאין בה לחלוחית" (בראשית רבה פרשה מח, טז).

6. "כִּי אֶלֶף שָׁנִים בְּעֵינֶיךָ כִּיֹּם אֶתְמוּל כִּי יַעֲבֹר וְאַשְׁמֹרֶה בְּלִילָה. וְרַמְתָּם שָׁנָה יִהְיֶה בְּפֶקֶר כְּחֹצִיר יִחְלָף" (תהילים צ', ד-ה).

7. "האדם בימי בחורותיו יקרא 'עומד בימים'. ויקראו 'ימיו' כי הם שלו, כלשון 'את מספר ימיך אמלא' (שמות כ"ג, כו). אבל כאשר יזקין ויחיה ימים רבים מרוב בני האדם בדורו יקרא 'בא בימים', מפני שהוא כבא בארץ אחרת, נוסע מעיר ובא אל עיר מיום אל יום" (רמב"ן, בראשית י"ח, יא).

8. "'ואברהם זקן בא בימים'. הרבה מפרשים תמהו: הלא כבר נאמר 'ואברהם ושרה זקנים בימים', והיה כמו שלושם ושבע שנה בין שני זמנים אלו! ובבראשית רבה מסיק שהחזירו הקדוש ברוך הוא את שניהם לימי נעורות, ותיירץ זה מספיק, אך שאין לו סמך מן המקרא. ויש אומרים, 'באים' מורה על הזמן ההוא, כי הוה ליה לומר 'באו', אלא 'באים' משמעו שאז היו באים והולכים בימים. אבל כאן נאמר 'בא', משמע שכבר בא בימים; וזה דקדוק נכון.

וכפי הפשט נוכל לומר, שטובים השנים מן האחד והחוט המשולש לא במהרה ינתק; וזה כי האשה הטובה מוספת לבעלה חיים, כמו שנאמר: 'ראה חיים עם אשה', והבן הטוב מוסיף גם כן חיים לאביו, כי כל המעמיד בן צדיק כאילו לא מת, קל וחומר בחייו. לפיכך מן לידת יצחק עד מיתת שרה היה החוט משולש, כי נתוספה לאברהם חיות מצד האשה ומצד בנו יצחק, ובכל הימים הללו היה עומד במעמד אחד, לא נתוספה בו חולשה כמנהג הזקנים, כי היו לו ימי שמחה וברכה; אבל קודם לידת יצחק לא היה לו שמחה כי אם מאשתו, ואחר מיתת שרה לא היה לו שמחה כי אם בבנו, על כן היו שני גבולים אלו שוים, כמו שהיה סמוך ללידת יצחק כך נעשה אחר מיתת שרה, לפיכך נאמר לשון אחד על שני זמנים אלו, אף על פי שהיה מרחק רב ביניהם. לפיכך היה מהדר תיכף להשיאו אשה, כי חשב אולי אשתו תמלא מקומה של שרה ויהיה שמח בה כמו באשתו ממש, וכך היה, שעד שלא שקעה שמשה של שרה זרחה שמשה של רבקה, ונעשית דוגמת שרה ממש, כמו שפירש רש"י בסמוך: 'ויביאה האוהלה שרה אמו' - והרי היא אמו וכו'. וזהו קישור

1. "ובְּזוֹלֵי זָקָן מָאֵד בֶּן שְׁמֹנִים שָׁנָה וְהוּא כָּלְכָל אֶת הַמֶּלֶךְ בְּשִׁיכְתּוֹ בְּמַחְנֵים כִּי אִישׁ גָּדוֹל הוּא מָאֵד. וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ אֶל בְּרוּזֵי אֶתָּה עֲבֹר אִתִּי וְכַלְפַּלְתִּי אִתָּךְ עִמָּדִי בִּירוּשָׁלַם. וַיֹּאמֶר בְּרוּזֵי אֶל הַמֶּלֶךְ כָּמָה יָמֵי שְׁנֵי חַיֵּי כִּי אֶעֱלֶה אֶת הַמֶּלֶךְ יְרוּשָׁלַם. בֶּן שְׁמֹנִים שָׁנָה אָנֹכִי הַיּוֹם הָאֵדֶע בֵּין טוֹב לָרַע אִם יִטְעַם עֲבָדְךָ אֶת אֲשֶׁר אֶכֶל וְאֶת אֲשֶׁר אֶשְׁתֶּה אִם אֶשְׁמַע עוֹד בְּקוֹל שָׁרִים וְשִׁרֹת וְלָמָּה יִהְיֶה עֲבָדְךָ עוֹד לְמִשָּׁא אֶל אֲדֹנֵי הַמֶּלֶךְ" (שמואל ב' י"ט, לג-לו).

2. "'האדע בין טוב לרע' – מכאן שדעותן של זקנים משתנות; 'אם יטעם עבדך את אשר אכל ואת אשר אשתה' – מכאן ששפתותיהן של זקנים מתרפטות; 'אם אשמע עוד בקול שרים ושרות' – מכאן שאזניהם של זקנים מתכבדות. אמר רב: ברזילי הגלעדי שקרא הוה, דההיא אמתא דהוויא בי רבי בת תשעין ותרתין שנין, והות טעמא קידרא... רבי ישמעאל ברבי יוסי אומר: תלמידי חכמים, כל זמן שמזקינין - חכמה נתוספת בהם, שנאמר: 'בישישים חכמה וארך ימים תבונה'. ועמי הארץ, כל זמן שמזקינין - טפשות נתוספת בהן, שנאמר: 'מסיר שפה לנאמנים וטעם זקנים יקח'" (שבת קנב ע"א).

3. "וַאֲבָרְהָם זָקָן בָּא בַּיָּמִים וְהָ בָרַךְ אֶת אַבְרָהָם כָּל־יָמָיו" (בראשית כ"ד, א).

4. "א"ר יהודה בר סימון: אברהם תבע זקנה; אמר לפניו: רבון העולמים, אדם ובנו נכנסין למקום ואין אדם יודע למי מכבד; מתוך שאתה מעטרו בזקנה, אדם יודע למי מכבד. א"ל הקדוש ברוך הוא: חייך, דבר טוב תבעת, וממך הוא מתחיל. מתחלת הספר ועד כאן אין כתיב זקנה, וכיון שעמד אברהם נתן לו זקנה: 'ואברהם זקן בא בימים'.

יצחק תבע יסורין; אמר לפניו: רבון כל העולמים, אדם מת בלא יסורים – מדת הדין מתוחה כנגדו; מתוך שאתה מביא עליו יסורים, אין מדת הדין מתוחה כנגדו. אמר לו הקדוש ברוך הוא: חייך, דבר טוב תבעת, וממך אני מתחיל. מתחלת הספר ועד כאן אין כתיב יסורין, וכיון שעמד יצחק נתן לו יסורים: 'ויהי כי זקן יצחק ותכהין [עיניו]'.

יעקב תבע את החולי; אמר לפניו: רבון העולמים, אדם מת בלא חולי ואינו מיישב בין בניו; מתוך שהוא חולה שנים או שלשה ימים הוא מיישב בין בניו. אמר לו הקדוש ברוך הוא: חייך, דבר טוב תבעת, וממך הוא מתחיל: 'ויאמר ליוסף הנה איבך חולה' (בראשית רבה פרשה סה, ט).

שהחכמה מצויה בו יותר מבזולתו, ראוי לכבדו בעבור חכמתו; אבל מכל מקום זקן - זה שקנה חכמה והשתדל בה, כי הדבר הקנוי מורה על השתדלות הקונה שטרח בה לקנותה, והוא השכל הנקנה לאדם - ודאי הוא ראוי יותר לכבדו מן השיבה, שבאה לו החכמה מעצמה, כי רוב ימים ידברו בחכמה" (כלי יקר, ויקרא י"ט, לב).

12. "וְזָכַר אֶת בּוֹרְאֵיךְ בְּיָמֶיךָ בְּחַוְלֹתֶיךָ עַד אֲשֶׁר לֹא יָבֹאוּ יָמֶיךָ הָרְעָה וְהִגִּיעוּ שָׁנִים אֲשֶׁר תֹּאמַר אֵין לִי בָהֶם חֶפֶץ" (קהלת י"ב, א).

13. "עד אשר לא יבואו ימי הרעה" - הוא טרם תאסף אל עמך בקרב ימים. כי לא תדע את עתך, כי אז על שלא שבת יקבצו ויבואו ימי הרעה, הם ימים שפעלת בהם רעה, שיקרבו ויאתוין להגיד מעשיך לייסרך. הפך הצדיקים, שלעת מצוא זו מיתה יקרבו ימיהם להעיד כל אחד על כל התורה והמצוה אשר עשה בהם, כמו שכתבו ז"ל בספר הזוהר על פסוק 'ויקברו ימי ישראל', 'ויקברו ימי דוד' (אלשיך שם).

14. "אא"ז מו"ר ז"ל הגיד בשם הזוהר הקדוש פירוש 'בא בימים', שהביא עמו כל ההארות שהיו לו בכל יום, דבר מיוחד שנברא עליו, וכשמת הביא עמו כל הימים, וכ"כ בזה"ק. וי"ל עוד פירוש 'בא בימים', שכל ההארות שהיו לו נשארו אצלו לעולם. [וזה עצמו פירוש 'זקן' - שקנה חכמה, שהחכמה קנין אצלו, שנתדבק בו שלא לשכחו כלל, רק להיות נטבע בו בגוף ונפש]. שדרך כל אדם כשמרגיש איזה הארה ודבר חדש אז נתפעל מעט ואח"כ נתיישן אצלו ואינו מתעורר ע"י ידיעה זו עוד. ובאמת צריך האדם לזכור תמיד כל התעוררות והארות שהיו לו, וזה בכלל 'פן תשכח וכו' אשר ראו עיניך', כי כל מה שהבין האדם ונתפעל על ידו צריך להיות בזכרון והתחדשות תמיד, אך ודאי השכחה בא ע"י שמניח מיד ההארה ונטבע בטבע וגשמייות. וה' יושיענו. וזהו שכתוב באברהם אבינו עליו השלום: 'זקן בא בימים', שכל ההארות שהיו לו בכל יום ויום נתאספו כולם אצלו ביחד" (שפת אמת בראשית פרשת חיי שרה תרל"א).

15. "במדרש: 'ואברהם זקן בא בימים וה' ברח את אברהם בכל' - 'מי יעלה כו' מי יקום במקום קדשו', זה אברהם כו'. דאיתא בספרים על פסוק 'ומי יקום', כי העליה שיש לאדם צריכין לראות שיהיה דבר של קיימא, לא לעלות ולחזור לירידה כו'. וזהו שכתוב: 'וישכם אברהם כו' אל המקום אשר עמד שם', שכל מה שתיקן בכל יום היה דבר של קיימא. וביום השני הלך למדריגה אחרת. לכן 'בא בימים', שלא אבד אפילו יום אחד" (שם תרנ"ב).

נכון בסמיכות פסוק זה אל הזיווג של יצחק.

ומה שנאמר 'בא בימים', כי לפי הנראה 'יצא מן הימים' מבעי ליה; אלא לפי שהמדה ברשעים שימי הילדות הם להם ימי אור ויום בהיר, כי טובים המה להם אל השמושים הגופניים, כי זה כל עיקר תכליתם, וימי הזקנה הם אצלם לילה ולא יום, כי העולם חשך בעדם, יען כי לא יטעמו עוד מן הדבש אשר בקצה המטה, ועל כן הימים הראשונים טובים להם מאלה וכאילו יצאו מימים אל הלילות. אבל בצדיקים מוחלפת השיטה, שבאים מן הלילות אל הימים, כי ימי הזקנה טובים להם אל קניית החכמה, ועל דרך שנאמר (קהלת ז', י'): 'אל תאמר מה היה שהימים הראשונים היו טובים מאלה, כי לא מחכמה שאלת על זה'. כי האומר כן אינו מקפיד על החכמה, לכך נאמר בצדיקים 'בא בימים' לזקנתם" (כלי יקר, בראשית כ"ד, א).

9. "רבי שמעון בן עקשיא אומר: זקני עם הארץ - כל זמן שמזקינן דעתן מיטרפת עליהן, שנאמר (איוב י"ב): 'מסיר שפה לנאמנים וטעם זקנים יקח'; אבל זקני תורה אינן כן, אלא כל זמן שמזקינן דעתן מתישבת עליהן, שנאמר (שם): 'בישישים חכמה ואורך ימים תבונה'"

10. "זקני ת"ח דעתן מתישבת עליהן. רוצה לומר: מתישבת ומשתרשת בחזקת, ומהאי טעמא נקט הך מילתא הכא בסיומא דסדר קדשים, שנקרא 'חכמה'... כשמזקינן הת"ח וכח גופו מתחיל להיות נראה כמתרופף, אז אדרבה כח שכלו מתוסף ומתחזק בעזרתם מקודש, ועל ידי זה מוסיפין שלימות להנשמה... ויש להם גם כן מנוחה מטרדת עסקי הגוף, ועל ידי זה יוכל כח שכלם לפרוש כנפיו לחימין ולהזדקק היטב בתורת ה', ולה' הישועה... 'ואורך ימים תבונה' - רוצה לומר, כל עוד שיאריכו ימים יותר יוסיפו להשיג התבונה, שהיא מדריגה יותר גדולה ונשאה מחכמה, וביותר בחכמת התורה הקדושה" (תפארת ישראל יכין שם).

11. "מפני שיבה תקום והדרת פני זקן". נראה שהידור יותר מקימה, כי בכלל ההידור גם הקימה, והזקנה יותר חשובה מן השיבה. כי יש להתבונן, מה ראו חז"ל לדרוש: 'זקן - זה שקנה חכמה' (קידושין לב ע"ב), במקום שיש לפרשו כפשוטו; אלא שקשה לחז"ל: הרי ההידור יותר חשוב מן הקימה, והשיבה מן הראוי לכבדה יותר מן הזקנה, שהרי בן ששים לזקנה בן שבעים לשיבה; אלא ודאי שטעם כיבוד השיבה הוא בעבור החכמה המצויה בהם יותר מבזולתם, כמו שנאמר (איוב י"ב, יב): 'בישישים חכמה ואורך ימים תבונה'. על כן אמר איסי בן יהודא שכל שיבה במשמע, ואפילו עם הארץ (קידושין שם), אחר